

Recenzný výtlačok

MIROSLAV KROPILÁK

NÁRODNOSLOBODZOVACÍ BOJ NA SLOVENSKU ROKU 1945*

Korene národnooslobodzovacieho boja československého ľudu vyrastajú hneď po zrade západných imperialistov na národoch Československa v jeseni roku 1938 a po lúpeživom ťažení nemeckého fašizmu proti štátnej samostatnosti Československa v marci roku 1939. Rozbitie Československej republiky, násilné oddelenie Slovenska od českých krajín a ovládnutie našich národov fašistickou mocou znamená na jednej strane začiatok ťažkej národnej poroby a hospodárskeho drancovania, no na druhej strane súčasne aj začiatok hnutia, z ktorého sa postupne rozrástol široký pohyb za zvrhnutie fašistickej nadvlády, boj za utvorenie Československej republiky.

V priebehu tohto národnooslobodzovacieho hnutia, v boji za novú Československú republiku sme zároveň dospeli k skutočnostiam ešte hlbšieho historického dosahu. Predovšetkým našli sme správnu orientáciu našej politiky na Sovietsky sväz, teoreticky sme si ujasňovali charakter budúceho, na nových základoch budovaného štátu, otázku vzájomného nažívania českého a slovenského národa, ďalej naše miesto v povojnovom svete a tak sme sa pripravovali na vstup do novej významnej epochy dejín.

Vedúci činitelia Komunistickej strany Československa na čele s Klementom Gottwaldom už krátko po rozbití Československej republiky osvetľovali zmysel a cieľ začínajúceho sa odboja. Ukazovali, že týmto cieľom je utvoriť demokratickú Československú republiku podľa zásad národnej rovnoprávnosti a že nevyhnutným predpokladom na ceste vedúcej k dosiahnutiu tohto cieľa je, čo najužšie sa oprieť o Sovietsky sväz. Takto postavený cieľ sa stával čoraz výraznejším a podstatne vplýval na vzrast národnooslobodzovacieho hnutia. Pravda, otázka realizácie tohto cieľa vyvolávala v skupinách nášho zahraničného odboja mnoho bojov. Dochádzalo k sporom, ako uspôbiť budúci štátny organizmus, aké budú metódy a formy vykonávania moci, aká bude účasť ľudu na moci v novom

* Rozšírený diskusný príspevok, prednesený na vedeckej konferencii v Libliciach, usporiadanej Historickým ústavom ČSAV k 10. výročiu oslobodenia Československa (28.—30. apríla 1955).

štáte a pod. Zásluhou moskovského vedenia Komunistickej strany Československa prebojovalo sa v otázke koncepcie budúcej republiky pokrokové hľadisko ešte v zahraničí. Pritom československý ľud ešte pred vypuknutím ozbrojeného boja na našom území, Slovenského národného povstania, vďaka ilegálnej činnosti komunistickej strany, ilegálnych národných výborov a najmä zahraničného vysielania moskovského rozhlasu, mal možnosť poznať aspoň v základných črtách, že hlavným cieľom národnooslobodzovacieho boja je utvorenie novej Československej republiky. Už samotná myšlienka československej štátnosti a jej možnosť uvedenia do života — i keď bola niekedy v drobnej propagačnej práci interpretovaná ešte hmlisto — oduševňovala našich ľudí a roznecovala v nich odhodlanie zúčastniť sa čo najaktívnejšie v rozhodujúcom boji proti fašizmu.

Boj za oslobodenie našej vlasti, za obnovenie Československej republiky, odohrával sa na mohých politických a vojnových frontoch, v zahraničí aj u nás, po celé obdobie druhej svetovej vojny. Rad štúdií a príspevkov, dosiaľ už publikovaných alebo prednesených na vedeckej konferencii k 10. výročiu oslobodenia Československa, podáva dovedna hodnotiaci obraz národnooslobodzovacieho boja československého ľudu v celom jeho priebehu a šírke. Úlohou nášho príspevku je ukázať, ako národnooslobodzovací boj na Slovensku neprestal ani po zatlačení Slovenského národného povstania do hôr a akú neobyčajnú silu nadobudol najmä od začiatku roku 1945, v poslednej etape bojov za oslobodenie Československa v spojitosti s víťazným postupom Sovietskej armády.

Vychádzajúc z toho, že Slovenským národným povstaním začal sa na našom území ozbrojený boj za oslobodenie Československa a že povstalecké územie, i keď dočasne, stalo sa prvým slobodným územím Československej republiky, vyhlásenej a skutočne aj existujúcej ešte v tyle nepriateľa, zvýrazňujeme tým význam Slovenského národného povstania tak v relácii československej, ako aj v relácii medzinárodnej. V tomto zmysle zdôraznil význam Slovenského národného povstania aj Viliam Široký, keď povedal: „Bolo preto skutočnosťou medzinárodného dosahu, že slovenský ľud svoj ozbrojený boj viedol v znamení novej Československej republiky a s touto požiadavkou šiel do povstania. V tom nachádzala svoje skvelé vyjadrenie solidarita českej a slovenskej robotníckej triedy, ktorú neúnavne kovala v predmníchovskej republike KSČ a osobne súdruh Gottwald.“¹

Spoločným bojom Čechov a Slovákov za Československú republiku dala sa aj pádna odpoveď imperialistickej reakcii, ktorá počítala s národnostnými protirečeniami medzi našimi národmi. Slovenský národ ozbrojeným povstaním významne prispel v boji za utvorenie jednotnej Československej republiky ako ľudovodemokratického štátu dvoch rovnoprávných národov. Pričinil sa o to, že národnooslobodzovací boj českého a slovenského národa sa od povstania neobyčajne rozrástol a pokračoval

¹ K. Gottwald a V. Široký o našom odboji, Bratislava 1954, 279.

až do víťazného zavŕšenia. Ani prechodný návrat fašistickej moci po zatlačení povstania do hôr so všetkými formami perzekúcie nebol schopný zastaviť pokračujúci národnooslobodzovací protifašistický boj. Zatlačenie Slovenského národného povstania do hôr znamenalo iba zmenu foriem boja. V nových podmienkach zásluhou komunistickej strany, ilegálnych národných výborov, partizánov a uvedomeľého obyvateľstva rozohrel sa veľký zápas, v ktorom hlavnou posilou pre našich bojovníkov bol postup osloboditeľskej Sovietskej armády. Tento činiteľ — postup Sovietskej armády — stal sa rozhodujúcim pre dovŕšenie národnooslobodzovacieho boja na tej-ktorej časti nášho územia, vďaka nemu vymanili sa naše krajiny ako celok spod fašistického panstva a českému a slovenskému národu sa otvoril vstup do novej epochy slobodného života.

Sovietska armáda postupovala k hraniciam Československa po veľkých bojoch na sovietskom území. Jej úloha, úloha armády osloboditeľky, nekončila sa tým, že vyhnala hitlerovské vojská zo Sovietskeho sväzu a vrátila slobodu sovietskemu ľudu. Pokračovala v boji za oslobodenie ďalších národov v zmysle poslania, ktoré jej vytýčil J. V. Stalin už na začiatku vojny v prejave z 3. júla 1941: „Cieľom tejto celonárodnej Vlasteneckej vojny proti fašistickým utlačovateľom je nielen odstrániť nebezpečenstvo hroziace našej vlasti, ale i pomôcť všetkým európskym národom, úpejúcim pod jarmom nemeckého fašizmu.“² Toto historické poslanie zdôraznil J. V. Stalin opäť v rozkaze 1. mája 1944 takto: „Aby sme našu krajinu a spojenecké krajiny zbavili nebezpečenstva zotročenia, treba byť ustavične v pätách ranenej nemeckej bestie a treba ju doraziť v jej vlastnom brlohu. A prenasledujúc nepriateľa, musíme vyslobodiť z nemeckého otroctva našich bratov Poliakov, Čechoslovákov a iné národy západnej Európy, ktoré úpejú pod čižmou hitlerovského Nemecka.“³

Sovietska armáda v druhej polovici roku 1944 rozvinutím mohutných stalinských úderov vstúpila do etapy bojov za oslobodenie ďalších národov a po dosiahnutí našich hraníc začala boje o preniknutie na československé územie. Pravda, hornatý terén Slovenska určoval nášmu územiu v pôvodnom strategickom pláne Sovietskej armády iné miesto, než aké nadobudlo v spáde vojnových udalostí od septembra roku 1944. Sovietska armáda mala pôvodne vypudiť nepriateľské vojská zo Slovenska po silnom tlaku z krídel a po veľkom obchvatnom manévri z poľskej a maďarskej nížiny. No vypuknutie Slovenského národného povstania a naša žiadosť o pomoc spôsobili v strategickom pláne Sovietskej armády podstatnú zmenu. Sovietska armáda prikrčila k oslobodzovaniu nášho územia čelným útokom na Karpaty a prenikala do Československa po ťažkých, dlhotrvajúcich bojoch.

Ofenzíva na Karpaty — pamätná Dukelská operácia — a ďalšie boje až po dosiahnutie Ondavy, ktorými boli do konca novembra 1944 oslo-

² J. V. Stalin, *O Veľkej vlasteneckej vojne Sovietskeho sväzu*, Bratislava 1953, 9.

³ Tamže.

bodené najvýhodnejšie kraje Československa, utvorili prvú fázu bojov za oslobodenie Československa. Od polovice decembra Sovietska armáda z juhovýchodu začala oslobodzovať aj kraje juhovýchodného Slovenska, ktoré sme stratili viedenskou arbitrážou po Mníchove, a po úporných bojoch nám prinavracala to, o čo nás ľahkovážne pripravili západní imperialisti v dňoch zrady a národného poníženia roku 1938.

Mohutná posledná etapa bojov za oslobodenie Slovenska a celého Československa rozvinula sa od polovice januára 1945. Jej počiatok má korene a organickú súvislosť vo veľkej ofenzíve Sovietskej armády, začatej 12. januára 1945 zo sandomierskeho nástupišťa, v ofenzíve, ktorá bola jednou zo súčastí v reťazi pohybu celého východného frontu. Sovietska armáda v zimnej ofenzíve roku 1945 rozbila obranné zoskupenia nemeckých vojsk vo východnom Prusku, v oblasti Torune, Poznane a na iných miestach, dezorganizovala nepriateľský front, rozložila ho na jednotlivé časti a znemožnila medzi nimi vzájomnú operačnú súvislosť. Nastúpila do generálneho útoku a dosahovala v ňom presvedčivé víťazstvá. Stále vzrastajúci nápor Sovietskej armády a jej úspechy už v prvých mesiacoch ofenzívy ukazovali, že vojna vstúpila do rozhodujúceho, konečného štádia.

V rámci tejto ofenzívy Sovietska armáda podstatne urýchlila oslobodzovací proces na československom území. Jej tlakom boli nepriateľské vojská porázané a donútené ustupovať tak, že od januára do začiatku mája 1945 boli vojskami II. a IV. ukrajinského frontu, po boku ktorých postupovali I. čs. armádny sbor a rumunské jednotky, oslobodené všetky slovenské okresy a mestá od Košíc a Prešova po Žilinu a Bratislavu a Sovietska armáda dovršovala naše oslobodenie postupom do českých krajín.⁴

Prí postupe sovietskych vojsk výrazne sa prejavilo osloboditeľské poslanie Sovietskej armády. Sovietska armáda neprichádzala k nám dobýjať, ale oslobodzovať. Nie dobýjať územie od nepriateľa za každú cenu pustošivou technikou vojnových zbraní, ale prichádzala vyhnať fašistické vojská, pamätajúc pritom na to, aby sa zbytočne neničilo tam, kde zanedlho slobodný národ začne mierové budovanie. Preto sa na naše mestá a závody nezniesla bezohľadná smršť bombardovania, i keď, prirodzene, aj v tomto smere museli sme priniesť istú daň vojne, ale nepriateľ bol porázaný predovšetkým dômyselným manévrom, obchvatom, nesmiernym tlakom postupujúcich vojsk. Oslobodenie mnohých miest, ako napr. Košíc, Podbrezovej, Levíc, Ružomberka, Banskej Bystrice a Bratislavy, práve tak

⁴ Významnejšie mestá na Slovensku boli oslobodené takto: 19. I. 1945 Košice a Prešov, 23. I. 1945 Rožňava, 27. I. 1945 Levoča a Spišská Nová Ves, 28. I. 1945 Poprad, 31. I. 1945 Brezno, 7. III. 1945 Banská Štiavnica, 14. III. 1945 Zvolen, 25. III. 1945 Banská Bystrica, 30. III. 1945 Komárno a Nové Zámky, 31. III. 1945 Nitra a Galanta, 1. IV. 1945 Trnava, 3. IV. 1945 Kremnica, 4. IV. 1945 Bratislava a Liptovský Mikuláš, 5. IV. 1945 Ružomberok, 10. IV. 1945 Trenčín, 11. IV. 1945 Martin, 30. IV. 1945 Žilina. Ako posledné boli oslobodené okresy: Považská Bystrica, Púchov, Bytča, Kysucké Nové Mesto a Čadca (1.—2. V. 1945).

i šetrný postup Sovietskej armády pri operácii v priemyslovom kraji Ostravska a inde, dokazuje to nadmieru presvedčivo.

Sovietsky vojak bol preniknutý vedomím, že oslobodzuje. To určovalo aj spôsob, s akým si počínal pri vedení boja. Sám prinášajúci veľké obete, usiloval sa o to, aby oslobodzované územie pri postupe frontu bolo postihnuté ničivosťou vojny čo najmenej. Preto ho náš ľud vítal ako záchrancu, ako víťaza-osloboditeľa.

*

Za tejto poslednej etapy vojny roku 1945, ako sme ju vyznačili uvedením postupu oslobodzovacích vojsk, pokračoval neustále národnooslobodzovací boj nášho ľudu, v ktorom vedúcu úlohu zohrali členovia komunistickej strany, ilegálnych národných výborov a partizáni, úzko spolupracujúci s obyvateľstvom. Obsadením Banskej Bystrice končilo sa povstanie iba pre vojenské velenie a buržoáziu. Široké masy ľudu aj v nových podmienkach naďalej pokračovali v protifašistickom boji, udržiavali spojenie s bojovníkmi v horách a účinne pomáhali pri uskutočňovaní protihitlerovských bojových partizánskych akcií.

Pravdaže, prechod od bojov na prevažne súvislých frontoch, aké prebiehali za Slovenského národného povstania v septembri a októbri, prechod na vojnu vyslovene partizánsku po zatlačení povstania do hôr, nemohol sa uskutočniť razom a plynule. Situácia, aká sa utvorila po páde Banskej Bystrice okupovaním našich krajov, znamenala pre ustúpivšie partizánske jednotky, príslušníkov vojska i politických pracovníkov na istý čas predovšetkým boj o záchranu pred nepriateľom, ktorý nasadil veľké sily na ich úplné zničenie. Po celý november a čiastočne i v decembri 1944 trvá obdobie strastiplných pochodov, presunov, únikov z nepriateľských obklúčení, obdobie záchranných bojov. V tomto čase bolo treba sústrediť sa najprv na holú záchranu, zvädzať ťažký boj s prírodnými živlami a zároveň s dorážajúcim nepriateľom, podchytať roztrúsené skupinky a jednotlivcov, organizovať z nich ucelené partizánske jednotky. Ďalej bolo treba vybudovať horské základne, zorganizovať novú zásobovaciu a spravodajskú sieť, slovom, utvoriť základné podmienky, aby mohol útočný boj začať v novej sile.

V takejto neolyčajne ťažkej situácii stal sa pre partizánov, po prekonaní namáhavého pochodu cez Chabenec, centrom Hlavný štáb partizánskeho hnutia na Slovensku, vedený náčelníkom štábu plukovníkom Asmolovom, vďaka ktorému sa partizánske brigády zreorganizovali a nadviazali medzi sebou spojenie. Rozmiestili sa do novourčených oblastí tak, že partizáni ovládli všetky horské kraje Slovenska a stadiálne rozvíjali akcie po celom okupovanom území.

Z väčších partizánskych jednotiek na západnom Slovensku pôsobila II. Stalínova brigáda, v ktorej sa najväčšmi preslávil v bojoch na Podjavorinsku partizánsky oddiel Hrdinu Slovenského národného povstania

kapitána Miloša Uhra, v oblasti Vlárského priesmyku brigáda Jána Žižku. V nitrianskom kraji bojovala brigáda Karosieva-Stepanova (Nitrianska partizánska brigáda) a I. hornonitrianska brigáda, ďalej brigáda Vorošilov, v priestore Topoľčany — Zlaté Moravce partizánska skupina Zarubežný pod velením Zoriča a Putilova a v oblasti Inoveckých hôr a na Pohroní brigáda Za slobodu Slovanov. Z Malej Fatry uskutočňovali prepady partizáni z brigády Konštantína Popova a z Turčianskej partizánskej brigády. Jegorovovi partizáni utvorili vo Veľkej Fatre po reorganizácii I. Stalínovu brigádu a podnikali časté diverzie na železničnú trať Zvolen-Vrútky. Veličkovi partizáni premiestili sa z Turca do oblasti Vysokých Tatier a Liptovských hôľ. Partizáni brigády kapitána Nálepku, rozdelení do troch partizánskych skupín, bojovali na okolí Žiliny, Banskej Štiavnice a Kremnice. V horách neďaleko Banskej Bystrice pôsobila brigáda Smrť fašizmu. Na Balážoch pri Banskej Bystrici, ktoré boli po celé obdobie zimných bojov v pravom zmysle partizánskym centrom na okoli Banskej Bystrice, pracovali partizánske štáby Morozova, Morskoja, Petrova a Voškova a v januári 1945 sa tu utvorila nová partizánska skupina Martinova. V Nízkych Tatrách v oblasti Podbrezovej pôsobila 2. čs. paradesantná brigáda. V Slovenskom rudohorí vyvíjala bojovú činnosť brigáda Šukajev, v Klenovských horách brigáda Sadilenko, po celom Gemeri uskutočňovala partizánske akcie brigáda Kozlova. Najväčšia partizánska brigáda na východnom Slovensku sa už 20. novembra v boji prebila cez front na oslobodené územie.

Takmer všetky partizánske jednotky, ktorých počet vzrástol na 40 oddielov približne s 15 000 bojovníkmi, mali spojenie s Hlavným štábom partizánskeho hnutia až do jeho presunu na oslobodené územie 19. februára 1945 v oblasti Brezna.⁵ No aj po odchode štábu zostal ešte v tyle medzi partizánmi po čas ďalšieho mesiaca splnomocnenec Hlavného štábu partizánskeho hnutia, takže partizánske jednotky nezostali bez centrálného usmerňovania ani v posledných mesiacoch bojov.⁶ Štáb z priestoru Chabenec-Ždiar-Lomnistá dolina vydával smernice a koordinoval bojové akcie partizánov. V záujme lepšej koordinácie s postupujúcou Sovietskou armádou bol od januára 1945 podriadený IV. ukrajinskému frontu. Partizánsky štáb stal sa zároveň ohniskom vyvolávania širokej politickej aktivity. Tu vychádzal tlačový orgán KSS Pravda a vydával sa rozličný politický materiál, letáky, výzvy, ohlasy k slovenskému ľudu.⁷

Od druhej polovice decembra 1944, no najmä od začiatku roku 1945 nadobudla činnosť partizánov a ostatných príslušníkov odboja v horách vyslovene ofenzívny charakter. Približovanie a postup Sovietskej armády, nadväzovanie styku s hliadkami oslobodzovacích vojsk mali rozhodujúci vplyv na zintenzívnenie národnooslobodzovacieho boja vo všetkých jeho formách, na zosilnenie ilegálnej činnosti politicko-organizačnej a agitač-

⁵ *Slovenské národné povstanie*, Sborník prác k 10. výročiu, Bratislava 1954, 128.

⁶ Archív Ústavu dejín KSS (ďalej AÚD KSS), 3097/53.

⁷ Partizán, 4. augusta 1946.

no-propagačnej, na vzrast diverzných a iných útočných akcií partizánov v tyle ustupujúceho nepriateľa.

V strede organizovania materiálnych prostriedkov pre boj, ďalej v uvedomovacej práci a v znásobovaní morálnych síl stála komunistická strana, ktorá po páde Banskej Bystrice opäť v ilegalite vytvorila organizačne tri oblasti, východ, stred, západ, pričom západoslovenské vedenie KSS v Bratislave prevzalo znovu vedenie stránkovej práce na celom Slovensku.⁸ No v skutočnosti situácia bola taká, že komunisti v partizánskych oblastiach stredného Slovenska nemali s ilegálnym vedením strany v Bratislave spojenie a nachádzali sa v izolácii. Ak hlavnou úlohou strany v tomto čase bolo zameriavať sa na mobilizáciu mas pre podporu národnooslobodzovacieho boja a na prípravu úloh, aké čakali ľud po oslobodení, bolo treba utvoriť pracovný orgán strany, ktorý by sa staral o nadviazanie spojenia s vedením strany, o spoluprácu všetkých komunistov, žijúcich v ilegalite v horách a zjednocoval ich do spoločných akcií, ktorý by organizoval boj zbraňou i slovom, nadväzoval spojenie s miestnymi organizáciami komunistickej strany a pripravoval ich na úlohy po skončení vojny.

Takýto orgán, Pracovný výbor KSS, utvoril sa 15. januára 1945 v štábe brigády majora Petrova na Balážoch a ako ukazujú zápisnice z jeho schôdzok, skutočne aj rozvinul činnosť v uvedenom smere.⁹ Pracovný výbor vydával cyklostylované letáky v troch rečiach, adresované cudzím vojakom a obracal sa letákmi na všetky zložky obyvateľstva. Jeden z mnohých letákov, vydaných v januári 1945, vyzýval robotníkov, aby organizovali štrajky a v rozhodnej chvíli vyhlásili generálny štrajk, ktorý by u nás zlomil panstvo nemeckého fašizmu.¹⁰ Členovia Pracovného výboru KSS získavali cenné politické a bojové skúsenosti od majora Petrova, a to na základe poznatkov z práce Komunistickej strany Sovietskeho sväzu v partizánskych jednotkách vo Veľkej vlasteneckej vojne. Na schôdzkach výboru major Petrov marxisticky analyzoval situáciu a radil, aby sa komunistická strana venovala predovšetkým zjednoteniu všetkých protifašistických síl, udržiavala spojenie s ľudom a vyvíjala intenzívnu politickú prácu najmä medzi stredným roľníctvom, v ktorom sú nálady vlnivosti k akejkoľvek politickej situácii, aby zvyšovala morálku a bojovosť partizánov a opierala sa o nich.¹¹ Už na schôdzke výboru 4. februára 1945 pri hodnotení dosiahnutých výsledkov sa vyzdvihlo predovšetkým to, že sa podarilo okolo strany sústrediť partizánov z celého okolia, nech už boli u hociktorej partizánskej skupiny.¹² Vydaním smerníc pre prácu organizácií KSS za účelom zosilnenia ilegálneho boja proti

⁸ *KSC v boji za svobodu*, Praha 1949, II. vyd., 208—210.

⁹ AÚD KSS, 2812/53, 2807/53.

¹⁰ Sborník Ústavu Slovenského národného povstania, 1949, 47—48.

¹¹ *Slovenské národné povstanie*, Sborník prác k 10. výročiu, 153—154.

¹² AÚD KSS, 2807/53. Zápisnica Pracovného výboru KSS na Balážoch zo dňa 4. februára 1945.

fašizmu vo vtedajšej fáze boja a prípravy organizácií do legality, ďalej organizovaným rozširovaním ilegálnych časopisov (Hlas ľudu, Partizán) a letákov podarilo sa nadviazať styk s organizáciami strany a širokými masami ľudu na strednom Slovensku, čo prinieslo výsledky vo zvýšenej aktivizácii obyvateľstva v národnooslobodzovacom boji.¹³

Komunisti rozvinuli širokú uvedomovaciu kampaň za záchranu národného majetku. Prostredníctvom ilegálnej tlače inštruovali robotníkov vo fabrikách, aby hitlerovcom znemožňovali odväzať stroje, ničiť zariadenia a zásoby. Ilegálny časopis Partizán prinášal mobilizujúce výzvy pre záchranu národného majetku, ktoré nezostali bez účinku: „Vidíte na vlastné oči, ako odvláčajú stroje z našich fabriek... Ani zásoby a zariadenia bytov súkromných majiteľov nie sú výnimkou. Nuž dohovorte sa medzi sebou, bráňte a chráňte, čo sa zachrániť dá. Prekazte Nemcom v ich úmysloch. Vojna sa blíži ku koncu. Bude treba rozhybať kolesá našich fabriek... Skryte a chráňte hospodárske stroje a závody...“¹⁴ Vďaka takejto mobilizácii nás podarilo sa zachrániť pred vydrancovaním a zničením desiatky závodov, čo umožnilo rýchlejšie obnoviť výrobu po oslobodení.

Komunisti a partizáni bojovali proti fašistickej bratislavskej vláde aj letákmi, v ktorých odhaľovali jej zákernú propagandu, rozširované nepravdy o Sovietskom sväze a Sovietskej armáde a vyzdvihovali osloboditeľské poslanie Sovietskej armády pre národy Československa. Pomocou organizovanej siete ilegálnych pracovníkov na západnom Slovensku vedela sa nájsť cesta, aby sa tieto letáky aj skutočne dostali do rúk čelných predstaviteľov fašistického režimu.¹⁵ Bratislavská vláda v snahe zasadiť komunistom čo najťažšie údery neváhala ani na sklonku svojho panstva siahnuť k najdrastickejším opatreniam. Tak vydala vo februári 1945 gestapu politických väzňov, popredných komunistických pracovníkov, ktorí potom zahynuli pri transporte a v koncentrákoch v Nemecku.¹⁶ Jednako ani takýmito údermi nedala sa komunistická strana zlomiť na žiadnom zo svojich bojových frontov a pokračovala vo svojej úlohe vodkyne a organizátorky boja slovenského ľudu.

Zahraničné vedenie KSČ v Moskve prostredníctvom partizánskeho štábu udržiavalo neprestajne spojenie s partizánskymi jednotkami na Slovensku a aj naďalej im zabezpečovalo pomoc zo Sovietskeho sväzu dodávkami zbraní a iných potrieb. Sovietske lietadlá zásobovali partizán-

¹³ AÚD KSS, 2397/53, 2802/53. Ilegálne časopisy Hlas ľudu a Partizán zhotovovali sa cyklostylované v partizánskom bunkri pri Balážoch asi v 500 výtlačkoch. Papier posielali robotníci z papierne v Harmanci, tlačiarenskú čerň robotníci zo Slovenskej Lupče. Každý týždeň sa rozosiela medzi obyvateľstvo náklad nového čísla, výtlačky boli zasielané aj do Bratislavy a dokonca aj Ústredňa štátnej bezpečnosti dostávala poštou po jednom výtlačku týchto časopisov. (Podľa spomienok J. Kotoulka v knihe *Bolo nás osemnásť*, Bratislava 1949, 71–74.)

¹⁴ Partizán, 17. februára 1945.

¹⁵ AÚD KSS, 9538/53.

¹⁶ *Padli za slobodu*, Bratislava 1954.

ské oddiely v českých krajinách i na Slovensku a za obdobie od povstania do oslobodenia dodali partizánom vyše 300 ton streliva, zbraní a výbušnín.¹⁷ Pomocou československého rozhlasového vysielania upevňovalo vedenie KSČ v našich bojovníkoch ducha odporu a poskytovalo rady, ako stupňovať národnooslobodzovaciu vojnu.

Komunisti na okupovanom území organizovali spojenie ilegálnych národných výborov s partizánmi. Na spoločných schôdzkach zaoberali sa možnosťami, ako uplatniť pomoc obyvateľstva pri vedení bojov, ako tvoriť v obciach ozbrojené bojové skupiny a rozpútať boj obyvateľstva proti fašistom pri prechode frontu, ako pripravovať sprievodcov pre Sovietsku armádu atď.¹⁸ Nebolo takmer kraja, kde by členovia strany neboli organizovali všetky sily, ktoré bolo možné použiť pre posilnenie národnooslobodzovacieho boja v poslednej etape vojny roku 1945.

Ilegálne národné výbory, v ktorých spolupracovali komunisti s príslušníkmi občianskych zložiek, udržiavali z hôr stály styk s obyvateľstvom svojich obcí. Vydávali pokyny a výzvy, sprostredkovali zpravodajskú službu a zásobovanie partizánov, organizovali milície, agitovali medzi vojakmi nepriateľa a získavali ich k partizánom, marili mobilizáciu nariadenú bratislavskou vládou, nabádali k sabotážam na opevňovacích prácach, rozširovali medzi civilným obyvateľstvom letáky, ako sa zachovať pri priblížení frontu.¹⁹ Ľud plnil pokyny národných výborov, ba boli aj také kraje (v Gemeri), kde po zatlačení povstania do hôr bratislavská vláda neobnovila na niektorých miestach svoje fašistické úrady a kde miestne obyvateľstvo sa správalo iba pokynmi ilegálnych národných výborov.²⁰

Za takýchto podmienok, za organizovanej spolupráce všetkých protifašistických síl, rozhorel sa v plnej prudkosti partizánsky boj, vedený z hôr. Partizáni deštrukciami poškodzovali železničné komunikácie, prepádali nemecké kolóny, ničili vojenský materiál nepriateľa. Len za obdobie od začiatku januára do 10. februára 1945, ako o tom svedčia zachované dokumenty zo železničného archívu, partizáni na 51 miestach zničili alebo na istý čas prerušili železničné komunikácie.²¹ Rozbor týchto dokumentov, úradných hlásení železničných staníc ukazuje, že diverzné akcie partizánov zasahovali takmer všetky dopravné tepny na území obsadenom fašistickými vojskami, najviac na úseku Banská Bystrica-Brezno, Banská Bystrica-Harmanec, Žilina-Piešťany, Žilina-Čadca, Vrút-

¹⁷ KSČ v boji za svobodu, 219.

¹⁸ AÚD KSS, 2811/53. Zápisnica zo schôdze zástupcov ilegálneho okresného výboru KSS, ilegálneho okresného národného výboru v Brezne a zástupcov 2. čs. paradasantnej brigády 25. januára 1945 uvádza ako hlavný predmet schôdze: Ozbrojené povstanie obyvateľstva za spolupráce vojska pri príchode Sovietskej armády.

¹⁹ Slovenské národné povstanie, Sborník prác k 10. výročiu, 232—236.

²⁰ AÚD KSS, 3544/53. Kronika banického kraja Železník.

²¹ Archív Bratislavskej dráhy. Hlásenia železničných staníc bývalému Ministerstvu dopravy a verejných prác tzv. slovenského štátu.

ky-Poprad, Vrútky-Zvolen, ďalej na Hornej Nitre i na Orave, teda v oblastiach, ktoré mali vyslovene partizánsky charakter. No aj v oblastiach menej výhodných pre partizánsku činnosť a silne kontrolovaných nepriateľskými hliadkami dochádzalo k diverzným akciám na doprave, ako napr. na západnom Slovensku pri Trnave, Jablonici, Modre.²² Svedčí to nepochybne o tom, že bojová činnosť partizánov v týchto oblastiach bola v rozhodujúcej miere umožnená zásluhou pomoci z radov miestneho obyvateľstva, najmä pokiaľ išlo o získavanie zprávy a poskytovanie úkrytov príslušníkom diverzných skupín. Niektoré partizánske jednotky, ako oddiely II. Stalinovej brigády zo západného Slovenska alebo oddiely brigády Jána Žižku z Hornej Nitry, ďalej partizánsky oddiel Konstantína Popova zo stredného Slovenska a iné, prenikali s bojovými cieľmi aj na Moravu.²³ Zo Slovenska prešla na Moravu aj 2. partizánska brigáda, aby tam podporila partizánske hnutie.²⁴

Partizánmi sústavne prerušovaná železničná doprava a útoky na vojenské transporty zapríčiňovali nepriateľovi značné straty. Narušovali jeho presuny na všetkých dôležitých dopravných úsekoch a podstatne ich spomaľovali.²⁵ Československé listy hodnotili, a to ešte podľa neúplných údajov, akcie partizánskych oddielov proti nemeckej vojenskej doprave na železniciach a cestách, ako aj proti nemeckým posádkam, dosiahnuté v prvých troch týždňoch januára 1945 takto: „Do povetria bolo vyhodnených 30 nemeckých vojenských vlakov s vojenským materiálom a živou silou nepriateľa. Pritom bolo zničených 24 lokomotív a vyše 230 vagónov. Nepriateľ stratil na živej sile (nakoľko sa mohlo zistiť) vyše 1200 vojakov a dôstojníkov na mŕtvych, skoro 300 mužov na ranených a 250 na zajatých. Viac než 25 železničných a cestných mostov bolo zničených, vyše 40 nemeckých vojenských automobilov...“²⁶

Deštruktáže na železničných komunikáciách pokračovali aj v ďalšom období, od februára do mája, v čase bezprostredného priblíženia sa frontu. Z tohto obdobia, keď vojnové udalosti na Slovensku dostali prudký spád, nezachovali sa už dokumentárne železničné hlásenia, a to zrejme pre pokračujúci rozklad fašistického úradného aparátu. No bojové denníky partizánov a iné záznamy a napokon aj živé svedectvá dokazujú, že až do príchodu osloboditeľských vojsk útočné akcie partizánov na komunikáciách neprestajne ochromovali spojenie medzi fašistickými jednotkami. Len na trati Žilina-Trenčín boli v marci zničené štyri železničné mosty

²² Tamže.

²³ Archív Sväzu protifašistických bojovníkov (ďalej ASPB), Bratislava, Zprávy a záznamy o partizánskych skupinách.

²⁴ J. Doležal, *Slovenské národné povstanie*, Praha 1954, 196.

²⁵ Podľa hlásení železničných staníc iba deštrukcie partizánov na tratiach 9. I. 1945 pri Čadci, 11. I. 1945 pri Banskej Bystrici, 15. I. 1945 pri Ružomberku, 20. I. 1945 pri Podbrezovej, 21. I. 1945 pri Martine, 26. I. 1945 pri Dubovej, 2. II. 1945 pri Sučanoch a Prievidzi, 5. II. 1945 pri Veľkej Bytči spôsobili prerušenie železničnej dopravy vcelku na 109 hodín.

²⁶ Československé listy, 15. februára 1945.

a vykoľajených bolo sedemnást vojenských vlakov.²⁷ Takýmito zásahmi partizánov proti doprave sa v značnej miere znemožnilo odvliekanie nalúpenej koristi zo Slovenska.²⁸ Je pozoruhodné, že ešte 3. marca 1945 zakladá sa v brigáde Jána Žižku nový partizánsky oddiel so základňou v priestore Budiš-Dubové, ktorý hneď v prvom bojovom rozkaze dostáva ako hlavnú úlohu: uskutočňovať diverzie na trati Vrútky-Zvolen, organizovať prepady na nepriateľské skupiny a odzbrojovať nepriateľské posádky v turčianskej doline.²⁹

História partizánskych lojov z prvých mesiacov roku 1945 až do nášho oslobodenia vykazuje pozoruhodné výsledky. Pritom sila partizánskych oddielov nezakladala sa iba na bojovnosti, odvahe a útočnej taktike, ale vyrastala aj z intenzívneho politického života v partizánskych jednotkách. Stranícke organizácie v partizánskych oddieloch zohrali významnú úlohu. Na stranníckych schôdzkach, okrem politických a bojovú morálku upevňujúcich referátov, ako o tom napr. hovorí záznam komissára brigády Jána Žižku 14. marca 1945, prijímali sa aj noví členovia strany, ktorí sa vyznamenali statočnosťou v boji.³⁰ Podľa h'ásenia komissára z 30. januára 1945 z partizánskej skupiny na Červenej jame pri Hronci na januárových schôdzkach 3. oddielu 3. partizánskeho pluku sa prerokovali otázky spolupráce partizánov s organizáciami KSS z okolitých obcí (Osrblie, Hronec, Podbrezová), zriadenie ozbrojených občianskych stráží a prijalo sa do strany 11 nových členov. Organizácia vydávala letáky pre obyvateľstvo i pre nepriateľských vojakov a pre partizánov časopis Zvesti a Hiradó. Týždenne raz sa uskutočňovali besedy s mužstvom o zásadách partizánskej morálky, o styku partizánov s obyvateľstvom a pod.³¹ Je nesporné, že takto uskutočňovaná politicko-výchovná činnosť v rozhodujúcej miere znásobovala bojové kvality partizánov a pomáhala im zdolávať mnohé ťažké úlohy, ktoré vyplynuli z naširoko rozvinutého národnooslobodzovacieho boja.

Hitlerovci a slovenskí fašisti, najmä Pohotovostné oddiely Hlinkovej gardy, vynakladali všetko úsilie, aby podlomili útočnosť partizánov a celkom ich zničili. No ani tzv. trestné výpravy, podnikané proti partizánom v značnom rozsahu aj s tankami a inými ťažkými zbraňami, ako napr. 15. januára 1945 v priestore Zlaté Moravce-Nová Baňa-Nitrianska dolina, ďalej časté výpravy vlasovcov a Pohotovostných oddielov Hlinkovej

²⁷ S. Faltan, *Partizánske hnutie na Slovensku*. Sborník Nad Tatrou sa blýska, Praha 1946, 199.

²⁸ Partizánsky oddiel Vtáčnik z Hornonitrianskej partizánskej brigády vyhodil 23. marca 1945 trať medzi Novákmi a Zemianskymi Kostolanmi, čím sa zadržali posledné nemecké vojenské transporty (ASPB).

²⁹ ASPB.

³⁰ J. Špitzer, *Účasť ľudu v partizánskom hnutí*. Koreferát na konferencii o Slovenskom národnom povstaní 9. decembra 1953 v Bratislave. Stenografický záznam v Historickom ústave SAV. Dokumenty z brigády J. Žižku v AÚD KSS.

³¹ AÚD KSS, 3026/9—12/53.

gardy, nedokázali zničiť bojového ducha partizánov.³² Nepomáhali ani pokusy rozleptať rady partizánov pomocou nasadených špiónov a udavačov, i keď takouto činnosťou sa spôsobili partizánom nemalé straty.

Nezničiteľnosť partizánov mala svoju pevnú oporu v spojení s ľudom. Preto fašisti zaútočili aj v tomto smere. No aj najbrutálnejšie represálie, ako vypaľovanie a drancovanie dedín a vraždenie obyvateľstva, účelom ktorých malo byť zastrašiť slovenský ľud a odvrátiť ho od partizánov, vyzneli bez účinku. Ľud zostal hlavnou oporou partizánskych oddielov až do konca, i v poslednej etape bojov, lebo si bol vedomý, že partizáni sú v pravom zmysle ľudové vojsko, urýchľujúce naše oslobodenie, bojujúce za lepšiu budúcnosť ľudu a celej Československej republiky.

Hoci z nedostatku dokumentárnych prameňov nemôžeme ešte ani teraz podať číselné zhodnotenie bojovej činnosti všetkých partizánskych skupín, jednako aj známe údaje o niektorých partizánskych brigádach, ako o I. Stalinovej brigáde, II. Stalinovej brigáde, brigáde Jánošík, Veličkovej brigáde, brigáde Jána Žižku, Hornonitrianskej partizánskej brigáde, brigáde Smrť fašizmu, brigáde Vorošilov, brigáde Kozlova, brigáde Šukajeva, brigáde Sadilenka a iných, hovoria o veľkom podiele partizánov na porážke fašizmu v poslednej etape národnooslobodzovacieho boja.³³

Za obzvlášť nepriaznivých okolností prebiehal ďalší vývoj 2. čs. paradantnej brigády, premenovanej po ústupe do hôr na 2. čs. partizánsku brigádu. Po prechode cez Chabenec bola brigáda značne zoslabená a i v novej oblasti svojho pôsobenia, severne od Podbrezovej, vinou neostražitosti niektorých veliteľov bola viac ráz prepadnutá nepriateľom. Na stav jej mužstva nepochybne mali vplyv nejednotnosť vo vedení brigády a rozpory veliteľov brigády s Hlavným štábom partizánskeho hnutia. Brigáda viedla prevažne obranné boje a jej diverzné skupiny začali aktívnu činnosť až 20. januára 1945 na cestné a železničné komunikácie na úseku Brezno-Predajná.³⁴ Tak okrem iných akcií jedna diverzná skupina brigády spôsobila 26. januára neschopným jazdy vlak naložený strojmí z Podbrezovských železiarní a vykoľajila nemecký transport naložený tankami.³⁵ Brigáda sa spojila s osloboditeľskými vojskami po jednotlivých práporoch v dňoch 13.—19. februára v priestore Brezno a po premiestení do Kežmarku bola začlenená do I. čs. armádneho sboru. II. Stalinova brigáda s 800—900 partizánmi bojovala od začiatku povstania až do svojho spojenia so Sovietskou armádou v apríli 1945 na západnom Slovensku, poväčšine vedľa trati Bratislava-Žilina. Uskutočnila 265 bojov, zničila 4 železničné mosty, 9 lokomotív, 102 vagónov,

³² Sbornik Ústavu Slovenského národného povstania, 1949, 17. Taktiež *Partizánske akcie v národnom povstaní*, Bratislava 1945, 42—43.

³³ ASPB.

³⁴ V. P ř i k r y l, *Pokračujte v horách*, Praha 1947, 170—171.

³⁵ Tamže.

26 metrov koľajnic...³⁶ Brigáda Jánošík vykazuje vo svojej činnosti okrem iného 11 vyhodенých vlakov. Veličkova brigáda za 5 mesiacov svojej činnosti zničila 8 nemeckých transportov, 14 tankov, 11 pancierových áut, 3 lietadlá.³⁷ Jedna zo skupín 10. práporu brigády Jána Žižku vykazuje vo svojom bojovom denníku: zabitých a ranených vyše 100 hitlerovcov, zničených 14 áut, 1 tank poškodený, zničené 3 mosty, 3 lokomotívy a 2 vojenské transporty s materiálom.³⁸

Pre dokumentovanie všestrannej bojovej a agitačnej činnosti, akú uskutočňovali partizáni v poslednom období bojov, sú zaujímavé údaje z archívneho materiálu jedného zo štyroch partizánskych oddielov (Vtáčnik, Major, Thälmann, Dolné Vestenice) I. hornonitrianskej partizánskej brigády, partizánskeho oddielu Dolné Vestenice, ktoré hovoria nielen o viacerých partizánskych prepadoch na hitlerovcov, ale zaznamenávajú aj vykonávanie rozkladnej činnosti v maďarskej armáde, v Hlinkovej garde a v Domobrane a úspešnú kampaň medzi obyvateľstvom proti mobilizácii do vojenských fašistických jednotiek.³⁹

Na činnosti mnohých partizánskych brigád môžeme ilustrovať stále poskytovanú pomoc obyvateľstva partizánskeму hnutiu. Tak napríklad medzi partizánmi Veličkovej brigády a medzi obyvateľstvom Liptova sa utvorila príkladná spolupráca. Obyvateľstvo obstarávalo potreby pre partizánov, partizáni zasa obsadzovali podhorské obce (Liptovská Kokava, Vavrišovo, Pribylina), aby ich chránili pred drancovaním a držali ich až do príchodu osloboditeľských vojsk.⁴⁰ Na dobrú organizáciu zásobovania partizánov pomocou obyvateľstva okrem iného ukazuje aj to, že partizáni dostávali do rúk celé vagóny proviantu, zasielané pre nich aj z miest, silne kontrolovaných nepriateľom.⁴¹

Osobitne významnú kapitolu v záverečnej etape národnooslobodzovacieho boja utvorili bojové prechody partizánov cez front. Tieto mali za cieľ vo vhodnej chvíli po koordinácii s jednotkami Sovietskej armády rozrušiť front z tyľa, previesť na oslobodené územie mužstvo a jeho výzbroj a zachrániť ho pre ďalší boj na strane Sovietskej armády, premiestniť na druhú stranu frontu ľudí, ktorí boli potrební na oslobodenom území, a umožniť rýchly postup Sovietskej armády, aby sa naše dediny a mestá uchránili pred vojnovým zničením.

Bojový prechod Nitrianskej partizánskej brigády cez front na Hrone 13. februára 1945 v oblasti Tekovskej Breznice patrí medzi najpozoruhodnejšie boje tohto druhu, a to jednak pre urputnosť boja v ťažkom teréne, pre značný počet prechádzajúcich partizánov, jednak preto, že medzi prebíjajúcimi sa partizánmi cez front boli vedúce osobnosti ko-

³⁶ *Boj za slobodu. II. Stalimova brigáda*. Bratislava 1946.

³⁷ ASPB.

³⁸ ASPB.

³⁹ ASPB.

⁴⁰ Partizán, 31. januára 1945.

⁴¹ Naše vojsko v SSSR, 15. februára 1945.

munistickej strany V. Široký a J. Ďuriš. Ich cieľom po úteku z väzenia k partizánom bolo dostať sa do oslobodených Košíc, aby sa tam mohli venovať vedeniu politických úloh. Brigáde sa podarilo prebojovať so všetkými oddielmi k Sovietskej armáde a udržať bojovú schopnosť tak, že už po niekoľkých dňoch odpočinku mohla sa zúčastniť v boji po boku Sovietskej armády.⁴² Iný bojový prechod cez front, prechod partizánskeho oddielu Stalin 19. januára 1945 v oblasti Rimavskej Soboty, umožnil dodať Sovietskej armáde plán presného rozloženia nepriateľských síl, čím Sovietska armáda rýchlo postúpila o 30 kilometrov a bez strát oslobodila vyše 40 obcí.⁴³

Prechody partizánov cez front boli súčasťou taktiky partizánskej vojny, keď sa uskutočňovali na rozkaz Hlavného štábu partizánskeho hnutia a za koordinácie so Sovietskou armádou a keď boli predpoklady dosiahnuť nimi značnejšie tojové úspechy. K tomuto dochádzalo obyčajne pri bezprostrednom priblížení sa frontu. Ak sa však prechodom cez front sledovali iné ciele, napr. za každú cenu a čo najrýchlejšie prejsť na druhú stranu frontu bez ohľadu na vyššie záujmy, ako sa o to v rozpore s Hlavným štábom partizánskeho hnutia pokúšali s 2. československou paradesantnou brigádou Příkryl a Slánský, bolo potrebné takéto tendencie rozhodne potláčať.

Aj ostatné partizánske oddiely, tak ako sa za rozličných okolností frontového boja spájali s osloboditeľskými vojskami, začlenili sa do jednotiek Sovietskej armády alebo do I. čs. armádneho sboru a pokračovali ďalej v boji, alebo sa na niektorých miestach dali k dispozícii občianskej milícii pre udržiavanie bezpečnostnej služby ako opora národných výborov pri uskutočňovaní revolučných opatrení.

Zásluhou bojovej činnosti partizánov a pokračujúceho národnooslobodzovacieho hnutia medzi obyvateľstvom ústup nepriateľských jednotiek na Slovensku sa značne rozleptával, ich bojová morálka sa podlamovala, pretože ich donucovali k ťažkým bojom i na miestach, kde to najmenej očakávali. Takýchto bojov sa zvidlo celý rad na strednom i severnom Slovensku, pričom k najhrdinskejšiemu boju partizánov, občianskej milície a obyvateľstva s ustupujúcimi hitlerovcami došlo koncom januára 1945 v Čiernom Balogu.⁴⁴

Partizáni boli spravidla v styku s hliadkami postupujúcej Sovietskej armády. Dodávali jej zprávy, poskytovali informácie, označovali slabé miesta v nepriateľskej obrane a zaoštarávali plány opevnení a tak umožňovali rýchlejší postup hlavného prúdu Sovietskej armády. Za účelom získavania zprávy prechádzali partizánske spojky hlboko do tylu nepriateľskej obrany, napr. až do Bratislavy, ba i na Moravu a do Čiech, a to aj vtedy, keď bol front ešte pomerne ďaleko. Zásluhou parti-

⁴² Sborník Ústavu Slovenského národného povstania, 1949, 22.

⁴³ ASPB.

⁴⁴ Sborník Ústavu Slovenského národného povstania, 1950, 94.

zánov dostali sa do rúk Sovietskej armády plány obrany Žiliny, Bratislavy a iných miest. Tak zpravodajská služba Hornonitrianskej partizánskej brigády zaopatřila plány hitlerovcov v Trenčíne a na okolí. Partizánske oddiely Major a Vtáčnik odovzdali pri svojom spojení sa so Sovietskou armádou 4. apríla 1945 plány, zakresľujúce všetky nemecké opevnenia a ústupové cesty nemeckých jednotiek na Hornej Nitre, čím podstatne urýchlili postup osloboditeľských vojsk a uchránili celý kraj od ničenia, ktoré prináša urputnosť bojov.⁴⁵

Diverznými akciami partizánov a koordináciou ich ostatnej bojovej činnosti s postupom Sovietskej armády — ako sme to uviedli — ďalej usmerňujúcou a masu mobilizujúcou prácou komunistickej strany a ilegálnych národných výborov utvoril sa v tyle nepriateľa druhý front, ktorým sa urýchľovalo naše oslobodenie. Uvedené skutočnosti podávajú presvedčivý dôkaz, že národnooslobodzovacie hnutie strhlo do bojového prúdu všetkých vlastenecky cítiacich ľudí na Slovensku. Hoci pri víťaznom postupe Sovietskej armády bol deň nášho oslobodenia z východu už iba otázkou času, naširoko rozpútaný národnooslobodzovací boj v záverečnej etape vojny roku 1945 svedčí o vyspelosti nášho ľudu, ktorý pochopil, že nesmie iba pasívne čakať na vlastné oslobodenie silami zvonku.

Náš ľud v širokom rozsahu vkladal do boja materiálne a morálne sily, nadšenie a obetavosť; preto sa stal dôstojným spolutvorcom svojho oslobodenia.

* * *

Od zimy 1944/1945 do jari 1945, až do nášho úplného oslobodenia malo Slovensko dvojakú tvár. Na jednej strane už oslobodené územie, kde začal slobodný život a sústreďovali sa sily na základnú rekonštrukciu, na druhej strane ešte okupácia a boj. Na oslobodenom území sa hneď iniciatívne ujímali práce národné výbory, s hlavnou úlohou zabezpečiť pomoc obyvateľstva osloboditeľským vojskám pre pokračovanie v boji. Opierajúc sa o skúsenosti z ilegality a Slovenského národného povstania dosahovali úspechy aj v tejto mobilizácii ľudu. Národné výbory zásokovali osloboditeľské vojská, starali sa o ubikácie, pomáhali pri mobilizácii do československej armády. V mestách s veľkou koncentráciou reorganizujúcich sa vojsk, ako v Kežmarku a v Poprade, stala sa ich pomoc pre vojenské velenie nepostrádateľnou. Národné výbory organizovali obyvateľstvo aj k priamej podpore jednotiek na fronte, ako to bolo v boji o hrebene Malej Fatry (úprava ciest, vynášanie zásob), pri zachraňovaní ranených a pod., pričom bolo treba platiť daň zúriacej vojne a pomstivosti nepriateľa i vlastnými životmi.⁴⁶

⁴⁵ *História partizánskych bojov. I. Hornonitrianska partizánska brigáda*, Prievidza 1946, 57—58.

⁴⁶ Zápisnica z Bobrovca 11. apríla 1945 o zastrelení dvoch občanov. Za slobodné Československo, 12. apríla 1945.

Ešte za paľty ustupujúceho nepriateľa bolo treba obnoviť cestnú dopravu, stavať mosty.⁴⁷ Od dopravy záviselo vtedy všetko, úspechy frontu i život zázemia. Národné výbory a obyvateľstvo pod vedením vojenských technikov aj v tomto smere dokázali svoju pohotovosť. Postupne sa prikróčilo aj k obnove železničných komunikácií. Typický obraz situácie, v akej sa nachádzala v tom čase väčšina tratí na Slovensku a za akých okolností dochádzalo k ich obnove, ukazuje nám zpráva z Levíc: „Podvaly a koľajnice boli roznošené niekedy až na vzdialenosť 5—6 km od trate. Trať 27 km dlhá bola rozobraná takmer úplne. Koľajnice a podvaly sme nosili na pleciach, štrk sme vyhrabávali prstami, ale práca predsa len pokračovala a každý deň priniesol niekoľko metrov novovystavenej trate.“⁴⁸ Náš ľud sa takto pustil do novej bitky a viedol si v nej úspešne. K hrdinskosti vojakov na fronte zaradila sa významne hrdinskosť robotníkov, železničiarov a obyvateľstva na fronte obnovy v prvých dňoch nášho oslobodenia.

Národné výbory spolu so závodnými výbormi hneď v prvých dňoch oslobodenia ujímali sa predovšetkým podnikov, opustených bývalými majiteľmi — zradcami, menovali v nich národné správy a organizovali obnovenie výroby tam, kde podniky neboli vojnou vážnejšie poškodené. Vtedy sa ukázalo, aká neobyčajne záslužná bola pomoc robotníctva národnému hospodárstvu tým, keď na mnohých miestach zachránilo pred zničením alebo odvlčením stroje a suroviny a umožnilo tak po oslobodení obnoviť výrobu.⁴⁹ Národné výbory opierali sa pri svojej činnosti o pomoc občianskych milícií. Pri utváraní milície významne pomáhala komunistická tlač, ktorá ujasňovala poslanie milície ako prvého ozbrojeného bezpečnostného orgánu ľudovej moci a zdôrazňovala, aby revolučné jadro milícií tvorili partizáni. „Milícia bude nielen zárukou poriadku, ale bude súčasne ochranou nášho obyvateľstva pred špekulantmi... a konečne milícia bude strážou ľudovej demokracie, bude zbavovať naše Slovensko posledných fašistických zvyškov, aby bolo naozaj slobodné. No a k takejto činnosti treba naozaj ľudí, tých najspoľahlivejších. Nech nie je v našich mestách milícia bez partizána, najmä nie v mestách, ktoré boli znásilňované maďarsko-nemeckými fašistami v rámci maďarského štátu,“ písala Pravda v čase, keď sa v oslobodených obciach zakladali prvé milície.⁵⁰ Zásluhou milícií udržiavala sa bezpečnostná služba, chránil sa národný majetok, zakročovalo sa proti nepriateľským živlom a vcelku sa národ-

⁴⁷ AÚD KSS, 3545/53. Podľa zprávy Povereníctva SNR pre dopravu a verejné práce, železničný rezort, z 3. novembra 1945, pri bojoch na Slovensku bolo zničených 2230 km tratí, 820 mostov, 31 tunelov, 350 železničných budov, 200 rušňov a 1500 železničných vozňov.

⁴⁸ Archív Bratislavskej dráhy, Bratislava. Pamätná kniha železničnej stanice Levice.

⁴⁹ Z Neografie v Martine, kde robotníci zachránili stroje a papier, už o tri dni po oslobodení oznamovali do Košíc, že 200 robotníkov tlačiarne je pripravené začať prácu (Pravda, 19. apríla 1945).

⁵⁰ Pravda, 17. februára 1945.

ným výzorom uľahčilo riešenie mnohých úloh v revolučnom období jari 1945.

Na oslobodenom území vo všetkých oblastiach ešte za vojny sa zo dňa na deň uskutočňovali významné revolučné zmeny, rozvíjal sa politický a verejný život. Vo východoslovenských okresoch, kde veľké plochy pôdy patrili veľkostatkárom, zradcom a nepriateľom slovenského národa, pristúpilo sa k prvým krokom pri uskutočňovaní ľudovej pozemkovej reformy.⁵¹ Po vydaní nariadenia Slovenskej národnej rady z 27. februára 1945 o uskutočňovaní ľudovej pozemkovej reformy na ľudových zhromaždeniach a roľníckych konferenciách (Třebišov, Michalovce) vysvetľovalo sa nariadenie SNR o konfiškácii a urýchlennom rozdeľovaní pôdy. Národné výbory a roľnícke komisie rozdeľovali pôdu malým roľníkom a poľnohospodárskym robotníkom. V okrese Rimavská Sobota sa do začiatku apríla 1945 prideliť bývalým deputátom a maloroľníkom 3000 kat. jutár pozemkov z veľkostatkov, v Prešovskom okrese skonfiškovali 5849 hektárov pôdy.⁵² Stáročné túžby slovenského ľudu po pôde stávali sa tak skutočnosťou.

V čase, keď ešte stredné a západné Slovensko bolo okupované, komunistická strana na oslobodenom území sústredila všetky svoje sily na hlavnú úlohu: mobilizovať všetky ľudské a materiálové zdroje za víťazné skončenie národnooslobodzovacieho boja na pomoc frontu a začínajúcu výstavbu republiky. Tak ako sa rozširovalo oslobodené územie, budovala svoju organizačnú sieť, organizovala ľudové zhromaždenia a vysvetľovala na nich ľudu zmysel revolučných čias, začala znovu vydávať svoj tlačový orgán Pravdu.⁵³ V dňoch 28. februára — 1. marca 1945 schádza sa v Košiciach pracovná konferencia KSS, ktorá rokuje v duchu hesiel: „Za oslobodenie celého Slovenska a celého Československa, za politickú a organizačnú jednotu slovenského pracujúceho ľudu, za Národný front, za vládu Slovenskej národnej rady a národných výborov.“ Keď napokon po svojom príchode do Košíc V. Široký v marci 1945 vytyčuje na aktíve komunistov v Košiciach heslo: „Všetko pre front, všetko pre rekonštrukciu krajiny“, organizácie KSS, riadiac sa touto smernicou, stali sa na Slovensku osou budovania novej republiky.

Komunistická strana viedla svojich členov, aby sa stali príkladom pracovnej disciplíny a výkonnosti, bojovníkmi za plnenie povinností v závodoch i na dedinách, bojovníkmi za spravodlivú pozemkovú reformu,

⁵¹ Len v Sobraneckom okrese podliehalo podľa prvých odhadov konfiškácii 7200 kat. jutár a v Michalovskom okrese 9400 kat. jutár pôdy. (Pravda, 7. apríla 1945).

⁵² Pravda, 29. marca 1945 a 3. apríla 1945.

⁵³ Pravda vychádzala najprv ako orgán Oblastného výboru KSS v Michalovciach, od 30. januára 1945 v Košiciach ako orgán KSS trikrát do týždňa, od 27. III. 1945 vychádzala ako denník. Po oslobodení Bratislavy začala vychádzať Pravda aj v hlavnom meste Slovenska od 13. apríla 1945. Po odchode redakcie z Košíc do Bratislavy vychádza v Košiciach Východoslovenská Pravda a počas v Žiline Stredoslovenská Pravda.

aby upevňovali autoritu národných výtorov a stali sa strážcami štátneho a verejného majetku. Prostredníctvom tlače, verejných zhromaždení a svojich členov začala strana veľký boj za nového človeka, za utváranie charakteru uvedomelého občana, akého naliehavo vyžadovala doba významných revolučných premien.

Na oslobodenom území ujímala sa organizácie hospodárskeho a kultúrneho života po dohode s československou vládou delegáciou Slovenská národná rada. Už od 1. februára 1945 začína pracovať v Košiciach delegácia Slovenskej národnej rady, ktorá vydáva zásadné nariadenia a pripravuje rad opatrení pre celé Slovensko po oslobodení. Neskôr po zriadení povereníctiev SNR prostredníctvom týchto orgánov venuje sa osobitná pozornosť riešeniu obzvlášť páľčivých otázok, predovšetkým otázke zásobovania a pozemkovej reformy.

Zároveň s riešením základných materiálnych otázok umožňovali sa predpoklady pre kultúrny, spolkový a organizačný život. Postupne sa otvárajú školy, poriadajú sa rozličné kultúrno-umelecké podujatia, zakladajú sa prvé organizácie Sväzu slovenskej mládeže, znovu ožívajú spolky priateľov SSSR a nadväzuje sa na ich tradíciu z predmníchovskej republiky, robotníctvo si zakladá jednotné odborové sväzy, kladú sa základy pre organizácie roľníkov, žien atď. Zasluguje pozornosť, že už 30. januára 1945 získa sa v Košiciach mládež, aby pripravila založenie jednotnej organizácie Sväzu slovenskej mládeže. Otázka realizácie myšlienky Národného frontu pokročila značne napred utvorením Prípravného výboru Národného frontu. Komunistická strana Slovenska a demokratická strana, združené v tomto výbore, obrátili sa na ľud oslobodeného územia manifestom, v ktorom okrem výziev pre pomoc frontu a hospodársku obnovu krajiny oznamujú rozhodnutie vytvoriť pevnú organizáciu Národného frontu zhora až nadol a budovať popri jednotných odborových organizáciách Jednotný sväz roľníkov a Sväz slovenskej mládeže.⁵⁴ Na každom kroku, v každej oblasti bolo zjavné pôsobenie revolučných síl, odstraňovanie stôp neblahej minulosti, nástup k budovaniu nového života.

Historický medzník v záverečnej fáze nášho národnooslobodzovacieho procesu, dni 4.—5. apríla 1945, keď bola utvorená v Košiciach vláda Národného frontu Čechov a Slovákov a vyhlásený program tejto vlády, zvyrazňuje v našich dejinách veľké víťazstvo boja komunistickej strany za nové Československo, znamená víťazstvo všetkého československého ľudu.

V deň utvorenia prvej domácej vlády na oslobodenom území bolo oslobodené zároveň hlavné mesto Slovenska a sovietske vojská už postupovali z viacerých smerov do českých krajín, aby napokon slávne dovърšili oslobodenie Československa príchodom sovietskych tankových vojsk na

⁵⁴ AÚD KSS, 5182/53.

помощь боюjúcej Праге 9. mája 1945. А слободнá Прага znamená koniec фашистického панства, znamená слободу пре náроды Československa.

Нáродноослбодзовácí бой českého а словенскého нáрода dosiahol cieľ, ku ktorému odpočiatku smeroval — utvorenie novej Československej republiky. Jeho priebeh, no najmä vystupňovanie v poslednom období vojny má svoj základ v uplatňovaní smerníc zahraničného vedenia KSČ а je nerozdielne späté s pomocou Sovietskeho svázu. Jedine preto sme mohli v boji proti фашизму dosahovať úspechy а zakončiť tento бой víťazne. Ak už roku 1942 vytyčoval K. Gottwald ako prostriedky boja ilegálne нáродné výборы а sieť ilegálnych organizácií komunistickej strany, ďalej озброjený партизánsky бой, засадзование úderov proti vojновой výrobe а dopravě, зактивизование nás v širokom нáродном fronte за účasti všetkých sociálnych zložiek а protifašistických politických smerov, tak priebeh нáродноослбодзовáacieho boja v poslednom roku vojny najvýraznejšie ukázal, ako tieto pokyny český а словенскý нáрод tvorivo uplatnil а rozvinul.

Нáродноослбодзовácí бой ukázal silu ľudu, upevnil bratstvo Čechov а Slovákov, prehĺbené v spoločnom boji за spoločným cieľom, ukázal presvedčivo, že Sovietsky sváz а jeho armáda stali sa jedným z hlavných činiteľov v boji našich нáродов за oslobodenie Československa.

МИРОСЛАВ КРОПИЛАК

НАЦИОНАЛЬНО-ОСВОБОДИТЕЛЬНАЯ БОРЬБА В СЛОВАКИИ В 1945 Г.

Выводы

Основной целью национально-освободительной борьбы чешского и словацкого народов во время второй мировой войны являлось свержение фашистского режима и установление новой Чехословацкой республики. Бои за освобождение Чехословакии проходили на многих фронтах, но самыми решительными боями были бои на территории Чехословакии. Вооруженная борьба за установление Чехословацкой республики на ее собственной территории началась Словацким народным восстанием. Эта борьба не прекратилась и после оттеснения повстанцев в горы и несокрушимо продолжалась в новых условиях. Она достигла необыкновенной силы особенно в начале 1945 г. в связи с победным продвижением Советской Армии после великого наступления с Сандомирского плацдарма. Продвижение Советской Армии являлось важным фактором, определявшим рост национально-освободительной борьбы чехословацкого народа и было решающим для победного завершения этой борьбы.

После оттеснения повстанцев в горы на некоторое время наступает переходный период, период боев за спасение повстанцев от нападавшего врага, период создания горных баз, организации сети информации и снабжения в горах, реорганизации и перемещения партизанских соединений с тем, чтобы создать условия для развития новых наступательных операций. Во всем этом основную координирующую роль сыграл Главный штаб партизанского движения в Словакии, который поддерживал связь со всеми крупными партизанскими соединениями. В Словакии почти не было такого района, где бы не находились партизанские соединения совершающие боевые операции.

С конца декабря 1944 г. и особенно с середины января 1945 г. с новой силой разгорелись бои; деятельность партизан и других представителей сопротивления приняла ярко выраженный наступательный характер. Благодаря деятельности Коммунистической партии, членов подпольных Национальных комитетов а партизан, действующих в тесной связи с населением, оказывающим им большую помощь, фашистам наносились тяжелые удары: нарушалась работа железнодорожного транспорта, совершались нападения на фашистские военные железнодорожные составы и автоколонны и при-

чинялся большой ущерб живой силе и технике противника. Таким образом, в тылу врага был создан второй фронт, который ускорил освобождение чехословацкого народа. Совместные усилия партизан, населения и наступающей советской армии спасли тысячи жизней чехословацкого населения и огромные материальные ценности и явились основным моментом в последнем этапе боев за освобождение Чехословакии.

Еще в ходе войны на освобожденной территории осуществлялись крупные революционные преобразования: захват и осуществление власти Национальными комитетами, захват земли, установление национального управления на предприятиях, замена старых органов безопасности гражданской милицией и т. д.

Народно-демократическая революция, начатая Словацким народным восстанием, после освобождения чешского и словацкого народов Советской Армией развернулась полностью и открыла народам Чехословакии путь к новой жизни.

MIROSLAV KROPILÁK

DER NATIONALE BEFREIUNGSKAMPF IN DER SLOWAKEI IM JAHRE 1945

Zusammenfassung

Das Hauptziel des nationalen Befreiungskampfes des tschechischen und slowakischen Volkes nach dem zweiten Weltkriege war die Beseitigung der faschistischen Herrschaft und die Bildung einer neuen Tschechoslowakischen Republik. Der Kampf für die Befreiung der Tschechoslowakei fand an mehreren Fronten statt, entscheidend war jedoch der Kampf auf tschechoslowakischem Gebiet. Der bewaffnete Kampf für die Errichtung der Tschechoslowakei begann auf eigenem Gebiet mit dem slowakischen Volksaufstand. Auch nach der Verdrängung des Aufstandes in die Berge hörte der Kampf nicht auf, sondern er wurde unter neuen Bedingungen ungeschwächt fortgesetzt. Eine besondere Wirkung erzielte er besonders seit dem Anfang des Jahres 1945 in Zusammenhang mit dem siegreichen Vordringen der Sowjetarmee nach der Entfaltung der grossen Offensive von Sandomierz. Dieser Faktor — das Vordringen der Roten Armee — hatte einen starken Einfluss auf den Wuchs des nationalen Befreiungskampfes des tschechoslowakischen Volkes und entschied über seine siegreiche Beendigung.

Nach der Verdrängung des Aufstandes in die Berge kam eine vorübergehende Zeit der Kämpfe um die Rettung der aufständischen Kämpfer vor dem herannahenden Feinde, eine Zeit des Ausbaues von Stützpunkten in den Bergen, der Organisation des Nachrichten- und Proviantendienstes in den Bergen, der Reorganisation und Verlegung der Partisaneneinheiten, um die Bedingungen zur Eröffnung neuer Angriffskämpfe zu schaffen. Eine bedeutende koordinierende Rolle wurde dabei vom Generalstab der Partisanenbewegung in der Slowakei gespielt, die die Verbindung mit allen grösseren Partisaneneinheiten aufrechterhielt. Es gab fast keine Gegend in der Slowakei, wo keine Kampftätigkeit der Partisaneneinheiten entwickelt worden wäre.

Seit Ende Dezember 1944, besonders aber seit der zweiten Januarhälfte 1945 entbrannte der Kampf mit neuer Heftigkeit und die Tätigkeit der Partisanen und übrigen Mitglieder der Widerstandsbewegung nahm einen ausgesprochen offensiven Charakter an. Es ist ein Verdienst der Arbeit der KP, der Mitglieder der illegalen Volkskommissariate und der Partisanen, in enger Verbindung und mit bedeutender Unterstützung durch die Einwohnerschaft, dass den Faschisten besonders durch Diversion starke Schläge versetzt wurden, durch Anschläge gegen den Eisenbahnverkehr, durch Ueberfälle faschistischer deutscher Transporte und Kolonnen, wodurch bedeutende Verluste an Mann und Material verursacht wurden. Auf diese Art wurde im Rücken des Feindes eine zweite Front gebildet, wodurch die Befreiung des tschechoslowakischen Volkes beschleunigt wurde. Die Mitarbeit der Partisanen und der Bevölkerung mit der vordringenden Sowjetarmee hat viele Werte des Volksvermögens, als auch viele Leben unter der Einwohnerschaft gerettet und bildete ein bedeutendes Kapitel in der letzten Etappe der Kämpfe um die Befreiung der Tschechoslowakei.

Noch während des Krieges wurden auf dem befreiten Gebiet bedeutende revolutionisierende Veränderungen vorgenommen, wie die Uebernahme und Ausübung der Macht durch die Volkskommissariate, Beschlagnahme des Bodens, Einsetzung von Volksdirektorien in die Betriebe, Ersetzung des alten Polizeiparates durch Bürgermiliz u. ä. m.

Die durch den slowakischen Volksaufstand begonnene nationale und demokratische Revolution entfaltete sich nach der Befreiung des tschechischen und slowakischen Volkes in voller Grösse und öffnete den Völkern der Tschechoslowakei den Eintritt in ein neues Lebenszeitalter.